

Vanya Micheva
(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, BAS)

International Conference A Look at Slavic Axiology

Abstract: The international conference A Look at Slavic Axiology was held at the Institute for Bulgarian Language on 21–22 November 2018. It was organised within the programme Language and Ethno-cultural Dynamics of Traditional and Non-traditional Values in the Slavic world (ERA.Net.RUS Call 2018). Russian, Slovak and Bulgarian scientists took part in the conference. The talks dealt with the system of Slavic values and the differentiation and comparison of major Slavic cultural concepts.
na bg go opraj

Ваня Мичева
(България, БАН, Институт за български език)

Международна кръгла маса „Поглед към славянската аксиология” от словашки, български и руски учени

На 21–22 ноември 2018 г. в Института за български език – БАН се проведе международна кръгла маса на тема: „Поглед към славянската аксиология”: по проект ДО 02/5 от 24.07.2018 „Езикова и етнокултурна динамика на традиционните и нетрадиционни ценности в славянския свят“ в рамките на Програмата ERA.Net.RUS Call 2018 (проект #472–LED–SW). В нея участваха учени от Институт славяноведения в Москва, Института „Ян Станислав” в Братислава и Института за български език „Проф. Л. Андрейчин” в София.

Първото заседание беше посветено на динамиката на ценностите в средновековната българска книжнина. В своя доклад „Аксиосферата „отношения между родители и деца“ в един средновековен юридически паметник” **Марияна Цибранска-Костова** използва данните от юридическия ръкопис, влязъл в научно обращение под названията Номоканон на Котелерий, псевдо-Зонарин номоканон, псевдо-Зонара или Номоканон на Slavia Orthodoxa. Тези названия се отнасят до най-популярния устойчив църковноюридически състав сред православно славянство на Балканите и в Русия, във влашките и молдовските княжества. Във всички преписи на този номоканоничен сборник се откроява група правила за отношенията между родители и деца, които притежават опростен език с ясно дефинирани субекти и норми; съчетание между правнонаказателен и назидателно-възпитателен аспект. Изследваният юридически образец дава представа за аксиосферата „родители – деца“ чрез ясни

ценностни константи, които са в пряка връзка с бита, религиозния опит, миросгледа, колективната културна памет и народните традиции в средновековното общество. В същото време общата християнска идентичност, която в тази епоха е по-важна от етнокултурната специфика, превръща текстовете в универсално “социално огледало” за православните славянски и неславянски народи на Балканите, сред които тези текстове са се разпространявали. Нравствените ценности в аксиосферата се подчиняват на Божия Закон – полифункционална надтерминологична категория, която признава върховенството на религията и вярата, прилагайки ги в родовия свят. Именно в този модел се формират основните ценности: почит, уважение и послушание от деца към родители и към по-възрастни братя и сестри; а от родители към деца – физическо отглеждане и преди всичко християнско възпитание от най-ранна възраст.

Елка Мирчева изнесе доклад на тема: „Ценните сведения за българската история в житието на един малко познат светец и старобългарската книжнина”, посветен на Житието на св. Власий Аморийски. Това проучване акцентира върху ценността на писаното слово, тъй като ръкописът позволява да се осветят редица научни въпроси като тези за първоначалния превод на старобългарските сборници, включващи текстове за всеки ден от месеца, за времето и мястото на превода. Привеждат се факти, които свидетелстват, че преводът е направен в самото начало на X век от незапазена днес първоначална версия на византийския текст. Лексикалните характеристики на Житието определят превода като преславски. Ръкописът, който се приема за основен, е руски и е писан през XV в. Това е No 92.1 от колекцията на Московската духовна академия. Той съдържа сведения за българската история, понеже след низвержението на патриарх Игнатий и първото възкачване на престола на Фотий (858 г.) св. Власий се отправя към Рим и по пътя два пъти минава през българската държава и се среща с българите. Лаконични данни за тези събития са публикувани в „Гръцки извори за българската история“. Важен момент в изследването е представянето на прабългарска лексика в текста на Житието на св. Власий. Този факт не би могъл да се обясни по друг начин освен с преславски произход на паметника. Авторката обръща внимание конкретно на лексемите *боляръ* и *шаръ*.

В своето проучване „Храбростта като ценност в средновековната българска книжнина” **Ваня Мичева** анализира храбростта като универсална ценност в развитието на човечеството. Динамиката на традиционната воинска храброст през архаичния период и античността се определя от различните цивилизационни характеристики на епохите. През Средновековието античният идеал се преосмисля с оглед на християнската културна парадигма и се свързва преди всичко със смела защита на християнството и отхвърляне на езичеството. В Новото време от Ренесанса насам, освен воинска, храбростта може да бъде професионална, творческа, научна, политическа и т.н. В постмодерните времена традиционната ценност *храброст* добива и нетрадиционни форми – като смелост в защита на различността, като надмогване на ограничените човешки възможности в името на някаква кауза и др. В това проучване се представят езиковите и семантичните реализации на храбростта в старобългарските класически произведения, написани или преписани през IX–XI в. Основните семи на храбростта, които очертават границите на нейната ценност в християнската култура, могат да се обобщят по този начин:

1. Воинската храброст от Античността се преосмисля преди всичко като смелост в битки против езичници (лексеми с корен *храбр-*, *добль-*).

2. Смелостта в изтърпяването на жестоки мъки в името на вярата се утвърждава като основна ценност (лексеми с корен *добль-*, *дръз-*).

3. Словесната дързост се проявява в прения с противниците на вярата (лексеми с корен дръз-).

4. Акционална храброст се открива в делата на християните за усъвършенстване и приближаване до Бога (лексеми с корен добль-, дръз-).

5. Храбростта се сакрализира, когато се съотнася с Христос (лексеми с корен храбр-, добль-).

С диахронен характер се отличава и разработката на **Калина Мичева-Пейчева** „Аксиологични аспекти на концепта *любов*”, посветен на семантичните и езиковите реализации на любовта в произведения от старобългарския период. Анализът показва, че божествената любов, осмислена като любов на Бога и към Бога, е най-висшата ценност и път между сакралното битие на Бога и профанното битие на хората. Човеколюбието като своеобразно следване на модела на жертвата на Исус също заема изключително високо място в ценностната система на средновековните българи. В същото време телесната любов се отхвърля като антиценност и се допуска само между съпрузи като гарант за продължаване на рода. Тези изводи се основават на семантичен и контекстуален анализ на употребите, както и на лингвистично проучване на словообразователните процеси и отношението към гръцките съответствия на репрезентантите на концепта *любов* в старобългарския език, като специално се разглеждат названията на духовната любов и отделно на плътската любов. Установява се несиметричност, която се мотивира от закономерността отрицателните категории да имат повече на брой вербализации.

Докладите на участниците в кръглата маса от **Братислава**, изнесени на **второто заседание**, също интерпретират данни от средновековни писмени източници, но предимно от по-късни: от XVII – XVIII в. **Любомир Габор** в своя доклад „Проекция семантики и функций ритуальных напитков у славян в литературных источниках” представи семантичните отношения между напитки като вода, мляко, медовина, вино и бира, които заемат особено място в славянската култура благодарение на своята богата символика. Те са част от ритуалите, свързани са със сферите на живота и смъртта, на радостта и скрътта, с тяхна помощ се случва обновлението на сакралния ред, но също така и неговото нарушение. Въз основа на приведения от писмени източници материал, авторът прави категоричния извод, че тези напитки скрепват общността, защото по правило всички членове на социума участват в сакралните актове, по време на които се употребяват напитките. По този начин те осигуряват правилния ход на живота в обществото.

Петер Женюх в проучването си „Отражение этнокультурных процессов в паралитургической духовной культуре восточной церкви под Карпатами в XVIII в.” поднася много интересна и значима от научна гледна точка информация за паралитургичната песен като особен жанр, който свързва историческите и библейските събития. Авторът анализира паралитургичната духовна култура на източната църква край Карпатите през XVIII в. Той защитава тезата, че паралитургичните песни укрепват съзнанието на вярващите за принадлежност към местната култура, към определена историческа, конфесионална, социална и езикова среда. Става дума за проява на такъв тип религиозност, която не се изразява само в участие в църковните ритуали, но преди всичко в съпричастност към традиционните ценности, които формират набожността. Според Петер Женюх, като особен песенен жанр паралитургичните песни са свързани точно с този тип народна религиозност и традиции.

Докладът на **Катарина Женьюхова** „Аксиологически аспект номинации болезней в кириллическом рукописном лечебнике” е посветен на една от главните човешки ценности – здравето. То се смята за естествено състояние, норма както в личния, така и в обществения живот. По отношение на тази норма и в народната, и в официалната, и в устната, и в писмената култура, маркиран член на опозицията е болестта. Болестите се персонифицират, приписват им се демонични черти, дават им се имена; против болестите съществуват специални предпазни мерки и лечебни практики. Стремещт към разпространение на народните медицински знания поражда така наречените книги Лечебници. Авторката разглежда текстовете на два кирилски лечебника от XVIII в. Подробно са анализирани названията на болестите, принципите на номинация и мотивация, етимологичната им характеристика (заемки и домашни названия), връзката им с народните представи за здравето и недъзите. С конкретни примери се доказва тезата, че термините за болести отразяват аксиологичните константи на народната картина на света, в която основни ценности освен здравето са и доброто, любовта, силата и др.

В своето проучване „Монашеская жизнь на пограничьи латинского и византийского славянства. Историко-культурный аспект” **Любомира Вилшинска** представи базилианската монашеска традиция през XVIII – XIX в. на територията на историческата Мукачевска епархия, през която минава езиковата и културната граница между християнския Изток и Запад. В историята на църквата монашеството играе важна роля, и особено базилианските монаси. Един от тях е Юрий Иоаникий Базилович (1742–1821), базилиански монах и протоигумен, под чието управление в Мукачевската епархия започва духовен разцвет. Базилович работи в много литературни области, особено в аскетическото творчество на църковнославянски и латински език. Неговото дело безспорно притежава и аксиологична стойност.

Светлана Вашичкова в разработката си на тема: „Традиционные ценности карпаторусов и их отражение в гомилетической традиции Мукачевской епархии в XVII – XVIII вв.” разглежда проблемите на християните с карпаторуски произход, отразени в сборниците с хомилии от Мукачевската епархия. Именно в неделните и празничните проповеди свещеникът коментира пред слушателите най-актуалните промени в битието на общността, като им дава оценка и предлага добри примери за подражание. Според авторката сборниците с хомилии се оказват единствените достоверни исторически източници за отношението на обикновените хора към значимите обществени и лични събития. Бележките в полетата и отклоненията от основната тема в текста на поученията от Светото писание показват как възниква и се разпространява идеята за етническо самосъзнание на карпаторусите през XVII – XVIII в. на територията на бившата Мукачевска епархия.

В **третото заседание** на кръглата маса своите проучвания представиха както българските етнолингвисти, така и ръководителката на проекта, руската специалистка по славянски езици и култури **Ирина Седакова**. Нейният доклад на тема: „Исследование традиционных и нетрадиционных ценностей русских и болгар: проблемы, подходы, методы” постави редица теоретични въпроси. Проф. И. Седакова представи своето разбиране за ключовото понятие *ценност* и за неговата реализация в различни славянски култури, и по-конкретно в руската и българската. Въз основа на съществуващата йерархия на ценностите, авторката обоснова наличието на граница между традиционни и нетрадиционни ценности. Като пример за традиционни ценности бяха анализирани *жизнь, любовь, семья, дружба, честь* и др. Беше проследена динамиката на някои от тях, които се променят в условията на глобализиращото се

пространство на интернет комуникациите. Днес социалните мрежи създават нов профил на ценностите *дружба, приятелство*. Наред с това, много от ценностите и в българската, и в руската концептосфера се характеризират с амбивалентност, която се проявява и на семантично, и на езиково равнище. Така любовта се възприема като щастие и мъка; старостта – като мъдрост и слабоумие, а огънят – като съзидателна и разрушителна сила.

Мария Китанова, като ръководител на Секцията за етнолингвистика в Института за български език, беше избрала една наистина важна етнолингвистична тема за своя доклад: „Лексикални експликации на концепта *семейство* в традиционната българска култура (аксиологични аспекти)”. Обект на предложеното изследване са лексикални единици, представящи концепта *семейство* в българския език и култура, като фрагмент от българската езикова картина на света. Основна цел на тази работа е да се изведат аксиологичните особености, които се откриват в лексикалните експликации на концепта. Авторката много точно формулира теоретичните понятия „концепт” и „езикова картина на света”, като използва актуални научни публикации по темата. В духа на модерната етнолингвистика и когнитивистика се изгражда представата за семейството на основата на ясно очертаната граница между своето и чуждото, което представя опозицията свой – чужд. Лексемата *семейство* е разгледана през призмата на българската лексикография. Прави се извод, че концептът *семейство* в българския език най-често е представен чрез лексемите за неговите членове: жената – съпруга и майка, и мъжът – съпруг и баща. Разгледани са значими репрезентанти на концепта като: род, свои, своица, своещина, роднини, рѝдеи, родственици, родители, рѝдица. В края на изложението са обобщени резултатите от анализа и са направени изводи за промените в съдържанието на традиционната ценност *семейство*.

Друг подход в етнолингвистичните изследвания представи **Йоанна Кирилова** в разработката си „Онтологични метафори, концептуализиращи душата като ценност в българските паремии (в съпоставка с концептите ум и сърце)”. Тя прилага теорията на Джонсън и Лейкъф за метафоризацията. Като изхожда от разбирането за структурата на концепта като състояща се от три основни съставни части: понятийна, образна и семантична, авторката обръща внимание на образния елемент на концепта душа, т.е. на когнитивните метафори и модели, с които този сложен феномен намира своето обяснение в наивното съзнание на българина. Вниманието се спира конкретно върху онтологичните метафори. Въз основа на вече реализирани изследвания на образния компонент на концептите ум и сърце, метафоризацията на когнитивната структура, вербализирана чрез лексемата душа, се представя и в съпоставка, онагледена в таблица. Важните изводи за трите концепта – душа, ум и сърце, които взаимно се допълват и противопоставят – обогатяват знанията ни за българската концептосфера.

В **четвъртото заседание** на кръглата маса се изявиха колегите от **Москва**. Много интересен беше докладът на **Елена Узеньова** „О традиционных и нетрадиционных ценностях болгар-мусулман”. Той се базира на теренни проучвания в района на Кърджали, Златоград, Крумовград и други части на Родопите, както и в района на Ксанти в Северна Гърция. Според авторката, най-устойчиви при българските мюсюлмани са семейните и религиозните ценности. Елена Узеньова анализира прояви на интерференция между християнството и исляма като резултат от дългото съжителство, но също така, и от конфесионалната толерантност. Наблюдават се съвместно празнуване на християнски и мюсюлмански празници, общи черти в погребалната ритуалност и др. Ново явление, на което авторката обръща внимание, е активизирането на ислямската пропаганда от млади хора, българи мюсюлмани,

обучавали се в ислямски страни. При завръщането си в България те се стремят да възродят „истинския ислям” въз основа на формиране на турска етническа идентичност и използване на турски език. Много важни са заключенията на Елена Узеньова относно наличието на два ареала в пространството на българите мюсюлмани – един, по-податлив на подобни външни въздействия, и друг, по-устойчив и съхраняващ българския език и народност.

Марина Валенцова предложи на аудиторията разработка на тема: „Аксиология славянской народной демонологии”. Авторката използва данните от фолклора, митологията и художествената литература. Тя анализира специфичните черти на различни персонажи в славянската митология, като изтъкна, че системата от демонични същества е различна за различните народностни традиции. Обща обаче е аксиологичната оценка за демоните – в своите връзки с хората те се проявяват като добри и лоши. Марина Валенцова се спря и на някои съвременни процеси, свързани с динамиката в развитието на славянската демонологична система. Основният извод на авторката е, че митологичните вярвания и персонажи са проекция на вътрешния свят на човека и са част от традиционната култура, която няма да изчезне и в условията на постмодерното общество.

Проучването на **Екатерина Струганова** „Вода и огън в българской культуре в свете аксиологии” представи много важни страни в осмислянето на огъня и водата в българската традиционна култура. На първо място беше изтъкната тяхната значимост като част от много ритуали, някои архаични, а други ревалоризирани успешно в рамките на християнската парадигма. На второ място беше анализирана тяхната амбивалентност. Огънят и водата могат да пречистват, да лекуват, да отблъскват зли сили, но също така могат да разболяват, да разрушават, да пораждат или крият нечисти същества. Всички добре подбрани езикови и обредни данни доказват, че концептите огън и вода са значими в българската концептосфера.

Никита Гусев в доклада си „Русские о Балканах и балканских народах: аксиологические перспективы подхода” направи сполучлив опит върху една конкретна историческа проблематика да изгради обща теория за динамиката на ценностите в съвременния свят. Въз основа на исторически документи, авторът изгражда образът на българите и другите балкански народи в руското съзнание през различни исторически периоди в рамките на XX век. Традиционните отношения на приятелство между двата народа са видени в динамика и развитие. Особено важен е съвременният етап от тяхната реализация, който се характеризира с амбивалентност и разнопосочност на господстващите в културата идеологеми.

След всяко заседание имаше оживени и ползотворни дискусии с много изказвания и споделяне на различни научни мнения и хипотези. Този творчески дух на размяна на идеи беше най-ценният дар в сътрудничеството между **участниците от София, Москва и Братислава**.

